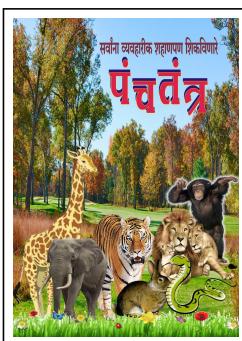

सर्वांगीना व्यवहारीक शाहाणपण शिकविणारै

पंचतंत्र

◎ संकलन ◎

नचिकेत प्रकाशन

नागपूर - ४४० ०१५

पंचतंत्र

- नचिकेत ई-बुक क्र. १३६
- ई आवृत्ती : २३ जानेवारी २०१५, माघ शुक्ल ३/४, युगाब्द ५११६
- कॉम्प्युटर आणि मोबाईलवर वापरण्यासाठी ई-आवृत्ती उपलब्ध.
- संकलन
- प्रकाशक व मुद्रक

नचिकेत प्रकाशन : अनिल रामचंद्र सांबरे

२४, योगक्षेम ले-आऊट, स्नेह नगर, वर्धा रोड, नागपूर -४४० ०१५. महाराष्ट्र
टेलीफँक्स : ०७१२-२२९४३६२ भ्र. ९२२५२१०१३०

Email : nachiketprakashan@gmail.com

Visit : nachiketprakashan.com

Join us at : [f](#) Nachiket Prakashan

- ऑनलाईन खरेदी : nachiketprakashan.com
- ⓒ ई-आवृत्ती हक्क प्रकाशकास्वाधीन
- ⓒ अन्य सर्व हक्क लेखकास्वाधीन
- मूल्य ₹ ४० रु/-

नचिकेत प्रकाशनाच्या नवनवीन पुस्तकांची माहिती लगेच
मिळविण्यासाठी कृपया आपला पत्ता, फोन नंबर किंवा Email Address
आमच्या nachiketprakashan@gmail.com वर पाठवावा.
किंवा भ्र. ९२२५२१०१३०, ८१४९९३०००४, ८६०००४४४३५
या फोनवर आमच्याशी थेट संपर्क साधावा. ऑनलाईन खरेदीसाठी
कृपया nachiketprakashan.com ला भेट द्यावी.

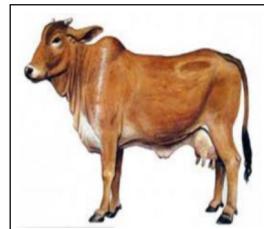
अजातमृतमूर्खेभ्यो मृताजातौ सुतौ वरम्।
यतस्तौ स्वल्पदुःखाय यावज्जीवं जडो दहेत्॥

मुलगाच न होणे ; झाला, पण न जगणे आणि जगला तरी तो मूर्ख निघणे, यांमध्ये जन्माला येऊन लगेच मेलेला किंवा जन्मालाच न आलेला मुलगा पत्करला. कारण त्याच्याबद्दलचे दुःख थोडे असते. परंतु मुलगा निर्बुद्ध निघाल्याचे दुःख मात्र आयुष्यभर जाळत राहाते.

किं तथा क्रियते धेन्वा या न सूते न दुग्धदा।
कोऽर्थः पुत्रेण जातेन यो न विद्वान
भक्तिमान्॥

जी गाय वीत नाही व दूध देत नाही तिचा काय उपयोग ? तसेच जो विद्वानही नाही व भक्तिमानही नाही, असा पुत्र जन्माला येऊन तरी काय अर्थ आहे ?

अनन्तपारं किल शब्दशास्त्रं।
स्वल्पं तथायुर्बहवश्च विघ्नाः।
सारं ततो ग्राह्यमपास्य फल्गु।
हंसैर्यथा क्षीरमिवाम्बुमध्यात्॥

नुसते व्याकरण जरी म्हटले, त्याच्या अभ्यासाला अंत नाही आणि आयुष्य तर अत्यंत कमी आहे. त्यातून अनेक विघ्ने येत राहतात ते वेगळेच, अशा स्थितीत हंस हा ज्याप्रमाणे दूध व पाणी यांच्या मिश्रणातून दूध तेवढे शोषून घेतो, त्याचप्रमाणे सर्व शास्त्रांचे सार तेवढे घेऊन बाकीचा चोथा टाकून देणे इष्ट आहे.

न हि तट्टियते किंचिद्यदर्थेन न सिद्ध्यति।
यत्नेन मतिमांस्तस्मादर्थमेकं प्रसाधयेत् ॥

जे पैशानेही साध्य होत नाही, असे या जगात काहीही नाही. म्हणून बुद्धिवंताने प्रयत्न करून फक्त पैसाच मिळवावा.

यस्यार्थास्तस्य मित्राणि यस्यार्थास्तस्य बान्धवाः ।

यस्यार्थाः स पुमांलोके यस्यार्थाः स च पण्डित ॥

ज्याच्याकडे पैसा असतो त्याला मित्र असतात, ज्याच्यापाशी पैसा असतो

त्याला नातेवाईक मिळतात,
ज्याच्याजवळ पैसा असतो तोच
या जगात श्रेष्ठ पुरुष मानला

जातो आणि ज्याच्याकडे पैसा असतो तोच विद्वान् म्हणून समजला जातो.

इह लोके हि धनिनां परोऽपि स्वजनायते।

स्वजनोऽपि दरिद्राणां सर्वदा दुर्जनायते ॥

या जगात श्रीमंत लोक जरी परके असले, जरी त्यांना आपले मानले जाते आणि दरिद्री जरी आपले नातेवाईक असले, तरी त्यांना वाईट समजून दूर लोटले जाते.

पूज्यते यदपूज्योऽपि यदगम्योऽपि गम्यते।

वन्द्यते यदवन्द्योऽपि स प्रभावो धनस्य च ॥

एखादा श्रीमंत माणूस अपूजनीय असला तरी ज्याची पूजा केली जाते. ज्याच्याकडे चुकूनही जाऊ नये, असा जरी तो असला तरी त्यांच्याकडे जाणे योग्य ठरते, आणि तो वंदन करण्याच्या दृष्टीने कितीही अपात्र असला तरी त्याला वंदन केले जाते.

गतवयसामपि पुंसा येषामर्था भवन्ति ते तस्रणाः ।

अर्थेन तु ये हीना वृद्धास्ते यौवनेऽपि स्युः ॥

ज्यांच्यापाशी धन आहे अशी माणसे तरुणांसारखी वागतात, तर धनहीन जरी तरुण असले तरीही ते वृद्धांसारखे वागतात.

अरक्षितं तिष्ठति दैवरक्षितं सुरक्षितं दैवहतं विनश्यति।

जीवत्यनाथोऽपि वने विसर्जितः कृतप्रयत्नोऽपि गृहे विनश्यति॥

दैवानेत ज्याचे रक्षण केले आहे, असा एखादा तरी रक्षणरहित असला, तरी तो सुरक्षित राहातो आणि ज्याच्यावर दैवच उलटले आहे, असा एखादा कितीही जरी रक्षणात असला तरी तो नाश पावतो. तसेच बनात सोडून दिलेला एखादा अनाथ प्राणी जीवंत राहतो आणि जो जगावा म्हणून प्रयत्नांची शर्थ चालू असते, असा घरात असलेला माणूस मरून जातो!

यस्मिन् जीवति जीवन्ति बहवः सोऽत्र जीवति।

वायांसि किं न कुर्वन्ति चंच्वा स्वोदरपूरणम्।

ज्याच्या जगण्यामुळे या जगात अनेकजण जगतात, तोच खच्या अर्थी जगतो. नाहीतर तसे कावळेसुद्धा आपल्या चोरीने स्वतःचे पोट भरतातच ना ?

आसन्नमेव नृपतिर्भजते मनुष्यं।

विद्याविहीनमकुलीनमसंस्कृतं वा।

प्रायेण भूमिपतयः प्रमदा लताश्च।

यत्पार्श्वतो भवति तत्परिवेष्टयन्ति॥

जो मनुष्य जवळ्यास असतो, तो जरी विद्याहीन, अकुलीन किंवा असंस्कृत असला, तरी राजा त्याच्यावर कृपा करतो. राजे, स्त्रिया व वेली या बहुधा जो जवळ असतो त्याचाच आधार घेतात.

भये वा यदि वा हर्षे संप्राप्ते यो विमर्शयेत्।

कृत्यं न कुरुते वेगान्न स सन्तापमाप्नुयात्॥

भयाचा प्रसंग असो वा आनंदाचा प्रसंग असो, जो विचाराने वागतो, व कुठलीही गोष्ट उतावळेपणाने करीत नाही, त्याच्यावर पश्चाताप करण्याची वेळ येत नाही.

स्वाम्यादेशात् सुभृत्यस्य न भीः संजायते क्वचित्।

प्रविशेत् मुखमाहेयं दुस्तरं वा महार्णवम्॥

स्वामीने आज्ञा केली तर चांगला सेवक हा कधीही भीत नाही. तो सर्पाच्या जबड्यातसुद्धा शिरेल, किंवा प्रसंग पडल्यास महासागरातही उडी घेईल.

न तच्छङ्गैर्ननागेन्द्रैर्न हृयैर्न पदातिभिः।

कार्यं संसिद्धिमध्येति यथा बुद्ध्या प्रसाधितम्।
एखादी गोष्ट बुद्धीच्या सामर्थ्यावर जशी प्राप्त करून घेता येते, तशी ती शङ्के, हत्ती, घोडे वा सैनिक यांच्या सहाय्यानेही साध्य करून घेता येत नाही.

न वध्यन्ते ह्यविश्वस्ता बलिभिर्दुबला अपि।

विश्वस्तास्त्वैव वध्यन्ते बलवन्तोऽपि दुर्बलैः॥

अवाजवी विश्वास न टाकणाऱ्या दुर्बलांचा बलवानही घात करू शकत नाहीत, पण तसा विश्वास टाकणाऱ्या बलवंतांचा दुर्बलांकडूनसुद्धा घात केला जातो.

मन्त्रिणां भिन्नसन्धाने भिषजां सन्निपातिके।

कर्मणि व्यज्यते प्रज्ञा स्वस्थे को वा न पण्डितः॥

अनपेक्षित प्रसंग ओढवले असता मंत्रांच्या बुद्धीची आणि मोठ्या दुखण्यात वैद्यांच्या बुद्धिची परीक्षा होते. खरी बुद्धिमत्ता ही बिकट प्रसंगीच प्रकट होते. सर्व ठीक असताना कोण विद्वान नसतो ?

फलहीनं नृपं भूत्याः कुलीनमपि चोन्नतम्।
सन्त्यज्यान्यत्र गच्छन्ति शुष्कं वृक्षमिवाण्डजाः॥

वठलेल्या वृक्षाचा त्याग करून, ज्याप्रमाणे पक्षी इतरत्र निघून जातात,
त्याचप्रमाणे सेवेचा मोबदला न देणारा राजा कितीही जरी कुलीन व उच्च
दर्जाचा असला, तरी त्याचे सेवक त्याला सोडून जातात.

कालातिक्रमणं वृत्तेयो न कुर्वीत भूपतिः।
कदाचितं न मुञ्चन्ति भर्त्सिता अपि सेवकाः॥

जो राजा वेतन देण्यात कधी उशीर करीत नाही, त्याने आपल्या सेवकांचा
जरी अपमान केला, तरी ते त्याला कधीही सोडून जात नाहीत.

सर्पणां च खलानां च परद्रव्यापहारिणाम्।
अभिप्राया न सिध्दयन्ति तेनेदं वर्तते जगत्॥

सर्पाचे, दुष्टांचे व दुसऱ्यांचे द्रव्य लुबाडणाऱ्यांचे सर्वच बेत सिद्धीस जात
नाहीत, म्हणून तर हे जग बरेचसे सुरळीत चालले आहे.

पुत्रीति जाता महतीह चिन्ता।
कस्मै प्रदेयेति महान्वितर्कः।
दत्त्वा सुखं प्राप्स्यति वा न वेति।
कन्यापितृत्वं खलु नाम कष्टम्।

मुलगी जन्मणे म्हणजे मोठी चिंतेची गोष्ट आहे. ती
कुणाला द्यावी हा जसा मोठा प्रश्न तसाच तिला
दिल्यावर तिला सुख मिळेल की नाही, हाही प्रश्नच
असतो. खरोखरच मुलीचा पिता होणं ही कष्टाची
गोष्ट आहे.

यस्य क्षेत्रं नदीतिरे भार्या च परमङ्गता।

सप्तर्णे च गृहे वासः कथं स्यात् तस्य निर्वृतिः।

ज्याचे शेत नदीतीरी असते, ज्याची बायको दुसच्याच्या नादी लागलेली असते व ज्याचे वास्तव्य सर्प राहात असलेल्या घरात असते, त्याला निश्चिंतपणा कसा लाभावा ?

उपायेन जयो सादृग् रिपोस्तादृग् न हेतिभिः।

उपायज्ञोऽल्पकायोऽपि न शौरैः परिभूयते॥

युक्तीने जसा शत्रूवर विजय मिळविता येतो, तसा तो शस्त्रांनीही मिळविता येत नाही. युक्तिबाज हा सामर्थ्याच्या दृष्टीने जरी किरकोळ असला, तरी तो पराक्रमी लोकांकडूनही पराभूत होत नाही.

बुद्धिर्यस्य बलं तस्य निर्बुद्धेस्तु कुतो बलम्।

ज्याला बुद्धी असते त्याचाच प्रभाव पडतो, ज्याला बुद्धी नाही त्याच्यात कुटून दम असणार ?

गोपालेन प्रजाधेनोर्वित्तदुग्धं शनैः शनैः।

पालनात्पोषणाद् ग्राहां न्याय्यां वृत्तिं समाचरेत्॥

प्रजा ही गाईसारखी आहे, तर राजा हा गवळ्यासारखा आहे. तेव्हा या गवळ्याने प्रजारूपी गाईचे पालनपोषण करून, तिला त्रास न होईल अशा तळेने, तिच्यापासून हळुहळू धनरूपी दूध मिळवावे, व न्याय वृत्तीने आपले जीवन जगावे.

अजामिव प्रजां मोहाद्यो हन्यात् पृथिवीपतिः।

तस्यैका जायते तृमिंश्च द्वितीया कथंचन॥

बोकडाला कापणाच्या एखाद्या कसायाप्रमाणे जो राजा धनलोभापायी आपल्या

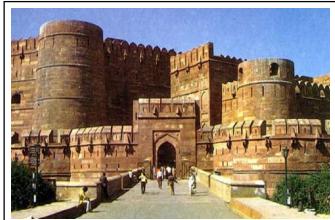
प्रजेला पुरेपूर मारतो-म्हणजे लुटतो – त्याचे फारतर एकदा समाधान होऊ शकते पण दुसऱ्या वेळेला ती समाधानाची संधी त्याला कधीही लाभत नाही.

यथा बीजांकुरः सूक्ष्मः प्रयत्नेनाभिरक्षितः।

फलप्रदो भवेत् काले तद्वलोकः सुरक्षितः।

जसे सूक्ष्म अशा बीजांकुराचे प्रयत्नपूर्वक रक्षण केले असता कालांतराने ते वृक्षरूप होऊन फळे देऊ लागते, तसेच प्रजेला सुरक्षित ठेवले असता (राजाला) तिच्यापासून वैभव प्राप्त होते.

न गजानां सहस्रेण न च लक्षेण
वाजिनाम्।

यत्कृत्यं साध्यते राज्ञां दुर्गेणैके न
सिद्ध्यति॥

राजाचे जे काम हजार हर्तीच्या किंवा लाख घोड्यांच्या साहाय्याने होऊ शकत नाही, ते काम एका किल्ल्यामुळे होते.

जातमात्रं न यः शत्रुं रोगं च प्रशमं नयेत्।

महाबलोऽपि तेनैव वृद्धिं प्राप्य स हन्यते॥

शत्रू काय किंवा अग्नी काय, निर्माण होतो न होतो, तोच त्याचा नायनाट करावा. एकदा का तो वाढला, की मोठ्या बलवंताचाही तो प्राण घेतो.

अविदित्वात्मनः शक्तिं परस्य च समुत्सुकः।

गच्छन्नभिमुखो नाशं याति वह्नौ पतगङ्गवत्॥

शत्रूच्या व आपल्या सामर्थ्याचा अंदाज न घेता, जो त्याच्यावर घाईने चालून जातो, त्याचा अग्नीवर झेप घेणाऱ्या पतंगाप्रमाणे नाश होतो.

प्रियं वा यदि वा द्वेष्यं शुभं वा यदि वाऽशुभम्।

अपृष्टोऽपि हितं ब्रूयात् यस्य नेच्छेत्पराभवम्॥

ज्याचा पराभव होऊ नये असे आपणास वाटते, त्याला बरे वाटो वा तिरस्करणीय वाटो, शुभ वाटो वा अशुभ वाटो, त्याने न विचारताच आपण-त्याच्या हिताचे जे असेल ते सांगून टाकावे.

अनेकदोषदुष्टोऽपि कायः कस्य न वल्लभः।

कुर्वन्नपि व्यलीकानि यः प्रियः प्रिय एव सः॥

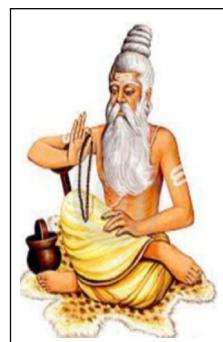
अनेक दोष किंवा व्याधी यामुळे त्रासदायक झाले, तरी आपले शरीर कुणाला प्रिय असत नाही ? त्याचप्रमाणे जो प्रिय असतो, त्याने जरी नको त्या गोष्टी केल्या, तरी तो प्रियच राहतो.

उपकारिषु यः साधुः साधुत्वे तस्य को गुणः।

अपकारिषु यः साधुः स साधुः सद्विरुच्यते॥

जो उपकारकत्याशी चांगला वागतो, त्याच्या चांगलेपणाला काय अर्थ आहे ? आपल्यावर अपकार करणाऱ्याशीही जो चांगला वागतो, तोच खरा साधुपुरुष, असे सज्जन म्हणतात.

रंकस्य नृपतेर्वापि जिव्हासौख्यं समं स्मृतम्।

तन्मात्रं च स्मृतं सारं यदर्थं यतते जनः॥

रंक असो वा राजा असो, सर्वामध्ये जिभेचे चोचले पुरविण्याची जागरुकता सारखीच असते. या जगात तीच तर महत्वाची गोष्ट मानली जाते व तिच्यासाठी लोकांची धडपड चाललेली असते.

१

स्वभावो नोपदेशेन शक्यते कर्तुमन्यथा।

सुतसमपि पानीयं पुनर्गच्छति शीतताम्॥

पाणी जरी कितीही तापविले तरी ज्याप्रमाणे ते पुन्हा थंड होते, त्याचप्रमाणे कितीही जरी उपदेश केला, तरी स्वभाव बदलणे अशक्य असते.

२

न यस्य चेष्टिं विद्यात् न कुलं न पराक्रमम्।

न तस्य विश्वसेत् प्राज्ञो यदीच्छेत् श्रियमात्मनः॥

आपण सुरक्षित राहावे असे ज्या सूजाला वाटत असेल, त्याने ज्याची वागाण्याची रीत, कूळ किंवा पराक्रम माहीत नाही, अशावर कधीही विश्वास ठेवू नये.

३

ते धन्यास्ते विवेकज्ञास्ते सभ्या इह भूतले।

आगच्छन्ति गृहे येषां कार्यार्थं सुहृदो जनाः॥

आपले हेतु सफल करून घेण्याच्या उद्देशाने ज्यांच्या घरी मित्रमंडळी येत राहतात, तेच लोक या जगात धन्य, विवेकी व सभ्य होत.

४

जीवन्तोऽपि मृताः पञ्च श्रूयन्ते किल भारते।

दरिद्रो व्याधितो मूर्खः प्रवासी नित्यसेवकः॥

दरिद्री, रोगजर्जर, मूर्ख, प्रवासी व नेहमी सेवेत गुंतलेला, हे पाचजण जिंवत असूनही मेल्यात जमा असल्याचे जे महाभारतात म्हटल्या गेले आहे ते खरे आहे.

५

सेवा श्रवृत्तिराख्याता यैस्तैर्मिथ्या प्रजलिपतम्।

स्वच्छन्दं चरति श्वात्र सेवकः परशासनात्॥

सेवावृत्तीला म्हणजे दुसऱ्याच्या नोकरीला जे श्वानवृत्ती असं म्हटलं जातं, ते चुकीने म्हटलं जातं. कारण कुत्रा हा निदान स्वतःच्या इच्छेनुसार इकडे तिकडे संचार तरी करू शकतो, पण सेवकाला मात्र दुसरा सांगेल त्याप्रमाणे वागावे लागते.

यो मन्त्रं स्वामिनो भिन्द्यात्साचिव्ये सन्नियोजितः।
स हत्वा नृपकार्यं तत् स्वयं च नरकं ब्रजेत्॥

जो मंत्री धन्याचे म्हणजे राजाचे रहस्य बाहेर फोडतो, तो त्या राजाच्या कार्याची तर हानी करतोच, पण त्यायोगे स्वतःही नरकात जातो.

ययोरेव समं वित्तं ययोरेव समं कुलम्।
तयोर्मैत्री विवाहश्च न तु पुष्टविपुष्टयोः॥

ज्यांची आर्थिक परिस्थिती सारखी असते व ज्यांचे कुल तोलामोलाचे असते त्यांच्यातच मैत्री व विवाह जुळून येतात, विषमांत जुळून येत नाहीत.

निमित्तमुद्दिश्य हि यः प्रकृप्यति।
ध्रुवं स तस्यापगमे प्रशाम्यति।
अकारणद्वेषपरो हि यो भवेत्।
कथं नरस्तं परितोषयिष्यति॥

जो काही कारणास्तव रागावतो, तो ते कारण दूर केले की, लगेच शांत होतो. पण जो काहीएक कारण नसताना द्वेष करतो व रागावतो – अशा पुरुषाचे समाधान कसे करायचे ?

न गोप्रदानं न महीप्रदानं न चान्नदानं हि तथा प्रधानम्।
यथा वदन्तीह बुधाः प्रधान सर्वप्रदानेष्वभयप्रदानम्॥

गाईचे दान नव्हे, भूमीचे दान नव्हे, किंवा अन्नदानही तेवढे महत्वाचे नव्हे, एवढे अभयदान हे सर्व दानांमध्ये श्रेष्ठ आहे, असे सूज म्हणतात.

स्वाम्यर्थे यस्त्यजेत् प्राणान् भृत्यो भक्तिसमन्वितः।

परं स पदमाप्नोति जरामरणवर्जितम्॥

भक्तियुक्त मनाने जो सेवक स्वामीसाठी आपले प्राण देतो, त्याला वृद्धत्व व मृत्यू यांच्यापासून मुक्त अशा अढळपदाचा लाभ होतो.

गृध्राकारोऽपि सेव्यः स्यात् हंसाकारैः सभासदैः।

हंसाकारोपि सन्त्याज्यो गृध्राकारैः स तैर्नृपः॥

भोवतालच्या परिवारातील लोक हे जर हंसाप्रमाणे असतील, तर गिधाडाप्रमाणे असलेल्या राजाच्याही सेवेत राहावे, पण भोवतालच्या परिवारातील लोक हे जर गिधाडाप्रमाणे असतील, तर हंसाप्रमाणे असलेल्या राजाच्याही सेवेत राहू नये.

अहो खलभुजगडस्य विपरीतो वधक्रमः।

कर्णे लगति चैकस्य प्राणैरन्यो वियुज्यते॥

अहो, खलरूपी सर्पाची दुसऱ्यांना मारण्याची रीत मोठी अजब असते. तो एकाच्या कानाला दंश करतो, तर दुसऱ्याचा प्राण घेतो.

महतां योऽपराधेत् दूरस्थोऽस्मीति नाश्वसेत्।

दीर्घौं बुद्धिमतो बाहू ताभ्यां हिंसति हिंसकम्॥

थोरामोठ्यांचा ज्याने अपराध केला, त्याने आपण दूर आहोत म्हणजे सुरक्षित आहोत, अशा विश्वासावर राहू नये. कारण बुद्धिवंतांचे बाहू फार दूरवरपर्यंत पोहोचतात आणि त्यांच्या साहाय्याने तो अपराधाला मारू शकतो.

अशक्तैर्बलिनः शत्रोः कर्तव्यं प्रपलायनम्।
संश्रितव्योऽथवा दुर्गो नान्या तेषां गतिर्भवेत्॥

आपला शत्रू जर प्रबळ असेल, तर अशक्तांनी एक तर पळ काढावा किंवा एखाद्या किल्याचा आश्रय तरी घ्यावा. जीव वाचविष्ण्याचा याशिवाय त्याला अन्य मार्ग नसतो.

यस्यास्ति सर्वत्र गतिः स कस्मात्
स्वदेशरागेण हि याति नाशम्।
तातस्य कूपोऽयमिति ब्रुवाणाः
क्षारं जलं कापुरुषाः पिबन्ति॥

जो सर्व ठिकाणी – म्हणजे कुठेही जाऊ शकतो, त्याने मायेपोटी स्वदेशात राहून, स्वतःला का म्हणून बरबाद करून घ्यायचे ? कशीही असली तरी ही वडिलांची विहीर आहे, असे म्हणणाऱ्या क्षुद्र लोकांवर त्या विहीरीचे खारे पाणी पीत राहण्याचा प्रसंग येतो.

हस्ती स्थूलतरः स चाङ्गुशवशः किं हस्तिमात्रोऽङ्गुशः।
दीपे प्रज्वलिते प्रणश्यति तमः किं दीपमात्रं तमः।
वज्रेणापि हताः पतन्ति गिरयः किं वज्रमात्रो गिरिः
तेजो यस्य विराजते स बलवान् स्थूलेषु कः प्रत्ययः॥

हत्ती हा आकाराने बराच मोठा असूनही तो अंकुशाला वश होतो; वास्तविक हत्ती केवढा मोठा व अंकुश किती लहान ? दीप प्रज्वलित केला असता, अंधाराचा नाश होतो; तसं पाहिलं तर अंधारापुढं दिवा किती लहान ? वज्राच्या आघाताने पर्वत कोसळतात ; तसं पहाता पर्वताच्या

आकारापुढे वज्र किती लहान ? तात्पर्य हेच की, ज्याच्या ठिकाणी तेज असते, तोच खरा बलवान. आकारमान हे काही सामर्थ्याचे प्रमाण नव्हे.

बहूनामप्यसाराणां समवायो हि दुर्जयः।
तृणैरावेष्टयते रज्जुर्यथा नागोऽपि बद्ध्यते॥

कमकुवत का असेनात, त्या गोष्टींचा मोठा समूह झाला की, त्यांना जिंकणे कठीण जाते. म्हणून तर गवताच्या काळ्यांपासून बनविलेल्या दोरीने हत्तीलासुद्धा बांधून ठेवता येते.

नष्टं मृतमतिक्रान्तं नानुशोचन्ति पण्डिताः।
पण्डितानां च मुखणां विशेषोऽयं यतः स्मृतः॥

नष्ट, मृत किंवा नाहीशा झालेल्यांसाठी सूज लोक शोक करीत नाहीत. सूज व मुर्ख यांच्यात हाच तर विशेष फरक मानला जातो.

स सुहृद् व्यसने यः स्यात् स पुत्रो यस्तु भक्तिमान्।
स भृत्यो यो विधेयज्ञः सा भार्या यत्र निर्वृतिः॥

संकटाचे वेळी जो धावून येतो तो मित्र, ज्याची मायपित्यांवर भक्ती असते तो पुत्र, जो जाणून कामे करतो तो सेवक आणि जिच्यापासून मनाला दिलासा मिळतो, तीच खरी पत्नी.

हितैः साधुसमाचारैः शास्त्रजैर्मतिशालिभिः।
कथंचिन्न विकल्पन्ते विद्वद्विश्विनिता नयाः॥

हितचिंतक, सज्जन, शास्त्र जाणणारे व बुद्धिवंत यांना विचारून जे बेत केले जातात, ते कधीही असफल होत नाहीत.

सुहृदि निरन्तरचिते गुणवति भृत्येऽनुवर्तिनी कलत्रे।
स्वामिनि शक्तिसमेते निवेद्य दुःखं सुखी भवति॥

ज्याचे मनाला नित्य स्मरण होते असा मित्र, गुणवान सेवक, मनाप्रमाणे वागणारी पत्नी आणि सामर्थ्यसंपन्न स्वामी यांनाच दुःख सांगितले असता सांगणारा सुखी होतो.

एकस्य कर्म संवीक्ष्य करोत्यन्योऽपि गर्हितम्।
गतानुगतिको लोको न लोकः पारमार्थिकः॥

एखाद्याला एखादी गोष्ट करताना पाहून – ती जरी वाईट असली तरी – दुसराही तशीच गोष्ट करू लागतो. लोक गतानुगतिक – म्हणजे रूढलेल्या मागाने जाणारे – असतात. लोक सत्याच्या मुळाशी जात नाहीत.

राजा बन्धुरबन्धूनां राजा चक्षुरचक्षुषाम्।
राजा पिता च माता च सर्वेषां न्यायवर्तिनाम्॥

ज्यांना भाऊ नसतो, त्यांचा राजा भाऊ होतो, ज्यांना डोळे नसतात, ज्यांचे राजा डोळे होतो. राजा हा न्यायाने वागणाच्यांच्या जणू मातापित्यांच्या ठिकाणी असतो.

भक्तं शक्तं कुलीनं च न भृत्यमपमानयेत्।
पुत्रवत् लालयेत् नित्यं य इच्छेत् श्रियमात्मनः॥

ज्याला आपले हित साधण्याची इच्छा असेल, त्याने आपल्यावर भक्ती करणाऱ्या शक्तिमान् व कुलीन सेवकाचा कधीही अपमान करू वा होऊ देऊ नये. त्याचे पोटच्या पोराप्रमाणे लालनपालन करावे.

त्यजेदेकं कुलस्यार्थे ग्रामस्यार्थे कुलं त्यजेत्।
ग्रामं जनपदस्यार्थे आत्मार्थे पृथिवीं त्यजेत्॥

कुळासाठी एका व्यक्तीचा त्याग करावा, गावासाठी कुळाचा त्याग करावा,
राज्यासाठी गावाचा त्याग करावा आणि स्वतःसाठी तर पृथ्वीचाही त्याग
करावा म्हणजे तिलाही कःपदार्थ मानावे.

उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मी –
दैवं हि देवमिति कापुरुषा वदन्ति।
दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या
यत्ने कृते यदि न सिद्ध्यति कोऽत्र दोषः॥

उद्योगी पुरुषश्रेष्ठावरच लक्ष्मी प्रसन्न होते. दैव हाच
देव असे केवळ क्षुद्र पुरुषच बोलतात. दैवाला बाजूला
सारून आपल्या शक्तीनुसार प्रयत्न करूनही जर यश
मिळाले नाही, तर त्यात कुणाचा दोष ?

महद्दिः स्पर्धमानस्य विपदेव गरीयसी।
दन्तभङ्गोऽपि नागानां श्लाघ्यो गिरिविदरणे॥

थोरामोठ्यांशी स्पर्धा करताना संकटे आली तरी ते गौरवास्पद ठरते.
पर्वताला धडक मारणाऱ्या हत्तींचे सुळे मोडले तरी ते त्यांना भूषणावहच ठरते.

नराधिपां नीचजनानुवर्तिनो
बुधोपदिष्टेन पथा न यान्ति ये।
विशन्त्यतो दुर्गममार्गनिर्गमम्।
समस्तसम्बाधमनर्थपंजरम्॥

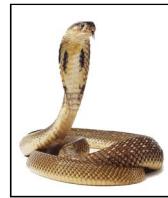
नीचांच्या कलाने वागणारे जे राजे सूजांनी दाखविलेल्या मार्गाने जात नाहीत, ते कुठल्याच बाजूने बाहेर पडण्याचा मार्ग नसलेल्या संकटरूपी पिंजन्यात अडकून पडतात.

उपदेशो ही मुखाणां प्रकोपाय न शान्तये।

पयःपानं भुजगडानां केवलं विषवर्धनम्॥

ज्याप्रमाणे सर्पाना दूध पाजले असता, त्यांच्यातील केवळ विषाची वाढ होते, त्याचप्रमाणे मूर्खाना केलेला उपदेश त्यांना शांत करण्याएवजी, त्यांना राग आणण्यास कारणीभूत होतो.

वाच्यं श्रद्धासमेतस्य पृच्छतश्च विशेषतः।

प्रोक्तं श्रद्धाविहीनस्य अरण्यस्तदितोपमम्॥

ज्याची आपल्यावर श्रद्धा असेल किंवा विशेषकरून ज्याने विचारले असेल, त्यालाच सांगायला जावे. ज्याची आपल्यावर श्रद्धा नाही, त्याला उपदेश करू पाहणे हे अरण्यस्तदनाप्रमाणे – म्हणजे अरण्यात रडण्याप्रमाणे निष्फळ असते.

किं करोत्येव पाण्डित्यमस्थाने विनियोजितम्।

अन्धकारप्रतिच्छन्ने घटे दीप इवाहितः॥

पांडित्याचा नको तिथे उपयोग केल्याने पदरात काय पडणार? ही गोष्ट अंधाराने वेढलेल्या – म्हणजे अपारदर्शक अशा – भांड्यात ठेवलेल्या दिव्यासारखीच निर्थक ठरते.

देशान्तरेषु बहुविधभाषावेशादि येन न ज्ञातम्।

भ्रमता धरणीपीठे तस्य फलं जन्मनो व्यर्थम्॥

पृथ्वीच्या पाठीवर भ्रमंती करून, निरनिराळ्या देशांतील भाषा, वेष इत्यादी
ज्याने पाहिले नाहीत, त्याचा जन्म व्यर्थ होय.

न वित्तं दर्शयेत् प्राज्ञः कस्यचित् स्वल्पमप्यहो।

मुनेरपि यतस्तस्य दर्शनाच्चलते मनः॥

सूजाने आपले थोडेसेही धन कुणाला दाखवू नये. कारण धनाचे दर्शन
घडले असता, बैराग्याचेही मन विचलित होते.

यथाऽमिषं जले मत्स्यैर्भक्ष्यते श्वापदैर्भुवि।

आकाशे पक्षिभिश्चैव तथा सर्वत्र वित्तवान्॥

पाण्यातील आमिष मासे खातात, भूमीवरील पशु खातात, तर आकाशातील
आमीष पक्षी खातात. पण धनवंत माणूस मात्र कुठेही जरी असला, तरी
लोक त्याला खाऊन टाकतात. (म्हणजे लुबाडतात.)

मातृवत् परदाराणि परद्रव्याणि लोष्टवत्।

आत्मवत् सर्वभूतानि वीक्ष्यन्ते धर्मबुद्धयः॥

जे धार्मिक वृत्तीचे असतात, त्यांना इतरांच्या स्निया मातेप्रमाणे, दुसऱ्यांचे
धन मातीच्या ढेकळाप्रमाणे आणि सर्व प्राणिमात्र स्वतःप्रमाणे वाटत असतात.

नवनीतसमां वाणीं कृत्वा चित्तं तु निर्दयम्।

तथा प्रबोध्यते शत्रुः सान्वयो म्रियते यथा॥

वाचा लोण्याप्रमाणे मृदु, पण हृदय मात्र कठोर ठेवून शत्रूला असा सल्ला
द्यावा, की ज्यायोगे त्याचा गणगोतासह नाश होईल.

यत्र देशेऽथवा स्थाने भोगान् भुक्त्वा स्ववीर्यतः।

तस्मिन् विभवहीनो यो वसेत् स पुरुषाधमः॥

ज्या देशात वा ठिकाणी ज्याने स्वतःच्या हिंमतीवर वैभव भोगले, तिथे जो वैभवहीन झाल्यावरही राहातो, तो पुरुष सर्वात अधम असतो.

येनाहकडारयुक्तेन चिरं विलसितं पुरा।

दीनं वदति तत्रैव यः परेषां स निन्दितः॥

ज्याने एखाद्या ठिकाणी पूर्वी अभिमानाने विलास व चैन आस्वादण्यात बराच काळ घालविता, तो जर नंतर त्याच ठिकाणी लाचारीने बोलू चालू लागला, तर दुसऱ्यांच्या निंदेचा विषय बनतो.

न भक्त्या कस्यचित् कोऽपि प्रियं प्रकुरुते नरः।

मुक्त्वा भयं प्रलोभं वा कार्यकारणमेव वा॥

केवळ प्रेमापोटी कुणी कुणाचे हित करायला जात नाही. त्यामागे भीती, लोभ किंवा असेच काही खास कारण असते.

अत्यादरो भवेत् यत्र कार्यकारणवर्जितः।

तत्र शकडा प्रकर्तव्या परिणामेऽसुखावहा॥

जिथे कारण नसतानाही अतिशय आदर दाखविला जातो, तिथे शंका घ्यावी, नाहीतर परिणाम दुःखद होतो.

मूर्खाणां पण्डिता द्रेष्या निर्धनानां महाधनाः।

ब्रतिनः पापशीलानामसर्तीना कुलस्त्रियः॥

पंडितांचा द्रेष किंवा हेवा मूर्ख लोक करतात, धनहीन धनवंताचा, पापी ब्रतस्थांचा तर दुराचारी स्त्रिया कुलवान स्त्रियांचा करतात.

मित्रद्रोही कृतघ्नश्च यश्च विश्वासघातकः।

ते नरा नरकं यान्ति यावच्चन्द्रदिवाकरौ॥

मित्रद्रोही, कृतघ्न आणि विश्वासधातकी जे असतात, ते चंद्रसूर्य असेपर्यंत नरकाचे धनी होतात.

पिता वा यदि वा भ्राता पुत्रो भार्याऽथवा सुहृद्।
प्राणद्रोहं यदा गच्छेत् हन्तव्यो नास्ति पातकम्॥

बाप असो वा भाऊ, मुलगा, पत्नी किंवा मित्र असो, जो आपल्या जिवावर उठतो, त्याला दुसरा पर्याय नसल्यास ठार मारण्यात पाप नाही.

सत्यानृता च परुषा प्रियवादिनी च
हिंसा दयालुरपि चार्थपरा वदान्या।
भूरिव्यया प्रचुरवित्तसमागमा च
वेश्यागङ्गेव नृपनीतिरनेकरूपा॥

कधी खरे बोलणारी, तर कधी खोटे बोलणारी, कधी कठोरभाषी तर कधी मधुभाषी, कधी घातक तर कधी दयाळू, कधी अप्पलपोटी तर कधी दानशूर, कधी जास्तीत जास्त पैशांचा सांभाळ करणारी तर कधी जास्त खर्च करणारी, अशी ही राजनीती एखाद्या वेश्येप्रमाणे नाना रूपे घेणारी आहे.

पौलस्त्यः कथमन्यदारहरणे दोषं न विज्ञातवान्
रामेणापि कथं न हेमहरिणस्यासंभवो लक्षितः।
अक्षैश्चापि युधिष्ठिरेण सहसा प्राप्तो ह्यनर्थः कथं
प्रत्यासन्नविपत्तिमूढमनसां प्रायो मतिः क्षीयते॥

दुसऱ्याची बायको पळविणे ही वाईट गोष्ट असल्याचे रावणाला कळत नव्हते का ? सोन्याचे हरीण असू शकत नाही हे श्रीरामाच्या लक्षात कसे काय आले नाही ? त्याचप्रमाणे जुगार खेळून युधिष्ठिरासारख्याने एकाएकी अनर्थ कसा काय ओढवून घेतला ? वस्तुस्थिती अशी आहे की, आपत्ती जवळ आल्यामुळे संभ्रमित झालेल्यांची बुद्धी बहुधा काम देईनाशी होते.

उदये सविता रक्तः रक्तश्चास्तमने तथा।

सम्पत्तौ च विपत्तौ च महतामेकरूपता॥

सूर्य उगवताना जसा लाल असतो, तसाच तो मावळतानाही लालच असतो.
जे थोर असतात ते काळ वैभवाचा असो वा विपत्तीचा असो – मनाची वृत्ती
सारखीच ठेवतात.

न हि भवति यन्न भाव्यं भवति च भाव्यं विनाऽपि यत्नेन।

करतलगतमपि नश्यति यस्य हि भवितव्यता नास्ति॥

जे घडायचे नसेल, ते कधीच घडत नाही, आणि जे घडायचे असेल ते
प्रयत्न न करताही घडून येते. ज्याचे दैव अनुकूल नसते, अशाच्या हाती
जरी एखादी वस्तू आली, तरी ती नाश पावते.

सर्वेषामेव मर्त्यानां व्यसने समुपस्थिते।

बाङ्गमत्रेणापि साहाय्यं मित्रादन्यो न सन्दधे॥

संकटे ओढवली असता, सर्वच मर्त्य जीवांना त्यांच्या मित्राशिवाय अन्य
कोणी साध्या शब्दानेही मदत करीत नाही.

शतमेकोऽपि सन्धते प्राकारस्थो धनुर्धरः।

तस्मात् दुर्ग प्रशंसन्ति नीतिशास्त्रविदो जनाः॥

किल्ल्याचा आश्रय ज्याला आहे, असा एक धनुर्धारीसुद्धा शंभरांना पुरा
पडतो. म्हणून राजनीतीत पारंगत असलेले लोक किल्ल्याची प्रशंसा करतात.

मित्रवान् साधयत्यर्थान् दुःसाध्यानपि वै यतः।

तस्मान्मित्राणि कुर्वीत समानान्येव चात्मनः॥

ज्याला मित्र आहेत, तो असाध्य अशा गोष्टी साध्य करून घेऊ शकतो.
म्हणून प्रत्येकाने आपल्या तोलाचे मित्र जोडावे.

आरम्भगुर्वी क्षयिणी क्रमेण लघ्वी पुरा वृद्धिमती च पश्चात्।

दिनस्य पूर्वार्धपरार्धभिन्ना छायेव मैत्री खलसज्जनानाम्॥

दुर्जनांची मैत्री दिवसाच्या पूर्वार्धातील सावलीप्रमाणे सुरुवातीस मोठी पण हळूहळू लहान होत जाते, तर सज्जनांची मैत्री ही दिवसाच्या उत्तरार्धातील सावलीप्रमाणे प्रारंभी लहान, पण क्रमाक्रमाने मोठी होत जाणारी म्हणजे पहिलीपेक्षा भिन्न असते.

विद्वत्त्वं च नृपत्वं च नैव तुल्यं कदाचन।

स्वदेशे पूज्यते राजा विद्वान् सर्वत्र पूज्यते॥

विद्वता व राजेपण यांची बरोबरी कधीच करता येत नाही. राजाला केवळ त्याच्याच देशात मान मिळतो, पण विद्वान् हा सर्वत्र सन्मानिला जातो.

गृही यत्रागतं दृष्ट्वा दिशो वीक्षेत वाप्यथः।

तत्र ये सदने यान्ति ते श्रृङ्गरहिता वृषाः॥

ज्या घरी पाहुणे आले असता त्या घरची माणसे इतरत्र किंवा खाली बघत राहतात, अशा घरी जाणारे हे जणू शिंगे नसलेले बैलच असतात.

नाभ्युत्थानक्रिया यत्र नालापा मधुराक्षराः।

गुणदोषकथा नैव तत्र हर्म्ये न गम्यते॥

जिथे पाहुणे आले असता उटून स्वागत होत नाही, गोड शब्द ऐकू येत नाहीत किंवा बच्यावाईट गोष्टी मोकळेपणाने बोलल्या जात नाहीत, अशा घरी जाऊ नये.

नरकाय मतिस्ते चेत् पौरोहित्यं समाचर।

वर्ष यावत् किमन्येन मठचिन्तां दिनत्रयम्॥

आपण नरकाला जावं, असं जर तुला वाटत असेल, तर तू एक वर्षभर पुरोहिताचं काम कर, किंवा केवळ तीन दिवस एखाद्या मठाची उठाठेव कर.

ऊष्मापि वित्तजो वृद्धिं तेजो नयति देहिनाम्।

किं पुनस्तस्य सम्भोगस्त्यागकर्मसमन्वितः॥

संपत्तीच्या उबेमुळे च प्राण्यांच्या अंगी मस्ती चढते. त्यातून तिचा उपभोग घेतला किंवा तिचे दान केले की, मग तर विचारण्याची सोयच उरत नाही.

दाता लघुपरि सेव्यो भवति न कृपणो महानपि समृद्ध्या।

कूपोऽन्तः स्वादुजलः प्रीत्यै लोकस्य न समुद्रः॥

दाता हा जरी क्षुल्लक असला तरी तो सेवेला पात्र होतो आणि कृपण हा जरी कितीही श्रीमंत असला, तरी तो सेवेला पात्र होत नाही, (अथांग जलसंपत्ती असलेला) सागर नव्हे, तर गोड्या पाण्याची छोटी विहीरच लोकांच्या प्रेमाला पात्र होते.

सत्पात्रं महती श्रद्धा देशे काले यथोचिते।

यदीयते विवेकज्ञस्तदनन्ताय कल्पते॥

योय स्थळ व काळ विचारात घेऊन, सत्पात्र व्यक्तीला विवेकी माणसे जे दान मोठ्या श्रद्धेने करतात त्याचे फळ – म्हणजे पुण्य – अनंत काळपर्यंत टिकते.

दंष्ट्राविरहितः सर्पो मदहीनो यथा गजः।

तथार्थेन विहीनोऽत्र पुरुषो नामधारकः॥

जसा दात काढलेला सर्प किंवा मदहीन हत्ती असतो, तसाच जवळ पैसा नसलेला पुरुष हा केवळ या जगात नावाला पुरुष असतो.

१

आपत्काले तु सम्प्रासे यन्मित्रं मित्रमेव तत्।
 वृद्धिकाले तु सम्प्रासे दुर्जनोऽपि सुहृद् भवेत्॥
 संकटाच्या वेळी जो मित्र म्हणून टिकून राहतो, तोच खरा मित्र. भरभराटीच्या
 काळात काय, एखादा दुष्टसुद्धा मित्र होऊ शकतो.

२

अभ्रच्छाया खलप्रीतिः सिद्धुमन्नं च योषितः।
 किंचित् कालोपभोग्यानि यौवनानि धनानि च॥
 ढगाची सावली, दुर्जनाचे प्रेम, शिजवलेले अन्न, तरुण स्त्रिया, त्याचप्रमाणे
 तारुण्य व संपत्ती यांच्यापासून फार थोडा वेळ आनंद घेता येतो.

३

यथा धेनुसहस्रेषु वत्सो विन्दति मातरम्।
 तथा पुराकृतं कर्म कर्तारमनुगच्छति॥
 ज्याप्रमाणे हजारो गाई एकत्र असल्या, तरी वासरू हे नेमके त्यांतील
 आपल्या आईला ओळखते, त्याचप्रमाणे पूर्वजन्मीचे बरेवाईट कर्म हे
 त्याच्या कर्त्याच्या पाठोपाठ त्याला फळ द्यायला जाते.

४

यथैकेन न हस्तेन तालिका सम्प्रपद्यते।
 तथोद्यमपरित्यक्तं न फलं कर्मणः स्मृतम्॥
 ज्याप्रमाणे एका हाताने टाळी वाजत नाही, त्याचप्रमाणे उद्योग केल्याशिवाय
 कर्माचे फळ हाती लागत नाही.

५

यो ध्रुवाणि परित्यज्य अध्रुवाणि निषेवते।
 ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति अध्रुवं नष्टमेव च॥
 जो भरंवशाच्या गोष्टी सोडून बिनभरंवशाच्या गोष्टीमागे लागतो, त्याच्या
 हातून जे भरवंशाचे असते ते जाते आणि बेभरवंशाची गोष्ट तर गेल्यातच
 जमा असते.

१०

सुपूरा स्यात् कुनदिका सुपूरो मूषकाभ्जलिः।

सुसन्तुष्टः कापुरुषः स्वल्पकेनापि तुष्याति॥

ओढयाला थोडयाशा पावसानेही महापूर येतो आणि त्या पाण्याने उंदराची औंजळ भरून जाते. क्षुद्र पुरुष हा अशा लहानसान गोष्टींनीही संतुष्ट होऊन जातो.

११

यत्रोत्साहसमारभ्भो यत्रालस्यविहीनता।

नयविक्रमसंयोगस्तत्र श्रीरचला ध्रुवम्॥

जिथे उत्साहाने कामाला प्रारंभ केला जातो व जिथे आळशीपणा नसतो, त्याचप्रमाणे तिथे नीती व साहस यांचा संगम झालेला असतो, तिथेच लक्ष्मीचा निरंतर वास असतो.

१२

तावत् स्यात् सर्वकृत्येषु पुरुषोऽत्र स्वयं प्रभुः।

स्त्रीवाक्यांकुशविक्षुण्णो यावन्नो हियते बलात्॥

जोवर स्त्रीच्या वाक्यरूपी अंकुशाने जोराने टोचला जात नाही, तोवरच पुरुष हा जात सर्व बाबतीत आपल्या मनाप्रमाणे वागू शकतो.

१३

अकृत्यं मन्यते कृत्यमगम्यं मन्यते सुगम्।

अभक्ष्यं मन्यते भक्ष्यं स्त्रीवाक्यप्रेरितो नरः॥

((अविचारी) स्त्रीच्या बोलण्याने प्रेरणा मिळालेला पुरुष करू नये ते करणे योग्य मानू लागतो, जिकडे जाणे कठीण आहे तिकडे जाणे सोपे मानतो, आणि खाऊ नये ते खाण्यास योग्य आहेसे समजू लागतो.)

१४

दानं भोगो नाशस्तिस्त्रो गतयो भवन्ति वित्तस्य।

यो न ददाति न भुद्भक्ते तस्य तृतीया गतिर्भवति॥

धन संपण्याचे तीन मार्ग आहेत. पहिला दान, दुसरा उपभोग व तिसरा नाश. जो दान करीत नाही वा उपभोगही घेत नाही, त्याचे धन तिसऱ्या मार्गाने नाहीसे होते.

सर्पाः पिबन्ति पवनं न च दुर्बलास्ते
शुष्कैस्तृणैर्वनगजा बलिनो भवन्ति।
कन्दैः फलैर्मुनिवरा गमयन्ति कालं
सन्तोष एव पुरुषस्य परं निधानम्॥

साप वारा पिऊन राहतात, म्हणून काही ते दुर्बल नसतात. सुके गवत खाऊनसुद्धा हत्ती बलवान होतात. कंदमुळे व फळ यांवर ऋषी निर्वाह करतात. तेव्हा संतोष हेच माणसाचे मोठ्यात मोठे सुखाचे निधान आहे.

दानेन तुल्यो निधिरस्ति नान्यो
लोभाच्च नान्योऽस्ति रिपुः पृथिव्याम्।
विभूषणं शीलसमं न चान्यत्
सन्तोषतुल्यं धनमस्ति नान्यत्॥

दानासारखा दुसरा मोलाचा साठा नाही. या जगात लोभासारखा दुसरा शत्रु नाही. शीलासारखा दुसरा अलंकार नाही, आणि संतोषासारखे दुसरे धन नाही.

अप्रियाण्यापि पथ्यानि ये वदन्ति नृणामिह।
त एव सुहृदः प्रोक्ता अन्ये स्युर्नामधारकाः॥
या जगात लोकांशी जे अप्रिय पण हितकारक बोलतात तेच खरे मित्र. बाकीचे नावाचे मित्र असतात.

द्रावुपायाविह प्रोक्तौ विमुक्तौ शत्रुदर्शने।
हस्तयोश्चालनादेको द्वितीयः पादवेगजः॥

शत्रु दृष्टीस पडला असता त्याच्यापासून सुटका करून घेण्याचे दोन उपाय या जगात आहेत. एक तर त्याच्याशी दोन हात करणे, किंवा दुसरा उपाय म्हणजे पलायन करणे.

कृतान्तपाशबद्धानां दैवोपहतचेतसाम्।

बुद्धयः कुब्जगामिन्यो भवन्ति महतामपि॥

यमपाशांनी बद्ध झाले असता, किंवा दैवाने मारायचे ठरविले असता, थोरामोठ्यांची बुद्धीही वाकङ्याचा चालीने चालू लागते.

क्षते प्रहारा निपतन्त्यभीक्षणं धनक्षये वर्धति जाठराग्निः।

आपत्सु वैराणि समुल्लसन्ति छिद्रेष्वनर्था बहुलीभवन्ति॥

झालेल्या जखमेवरच पुन्हा: पुन्हा लागत राहते. संपत्ती संपल्यावर भूक अतिशय तीव्र होऊ लागते. संकटकाळी नवी वैरे उत्पन्न होतात. एकदा का एका संकटाला वाट सापडली की अनेक संकटे येऊ लागतात.

यो मित्राणि करोत्यत्र न कौटिल्येन वर्तते।

तैः समं न पराभूतिं संप्राप्नोति कथंचन॥

जो या जगात मित्र जोडून त्यांच्याशी कपटाने वागत नाही, त्याच्यावर पराभवाचे दुःख करण्याचा प्रसंग कधीच येत नाही.

जातमात्रं न यः शत्रुं व्याधिं च प्रशमं नयेत्।

अतिपुष्टाङडयुक्तोऽपि स पश्चात् तेन हन्यते॥

शत्रु व रोग हे निर्माण होताच जो त्यांचा नाश करीत नाही, तो जरी अतिशय बलवान् असला तरी नंतर त्यांच्याकडून म्हणजे शत्रू वा रोग यांच्याकून मारला जातो.

यः पृष्ठे न ऋतं ब्रूते परिणामे सुखावहम्।
सुमंत्री च प्रियवक्ता च केवलं स रिपुः स्मृतः॥

जो (राजाने) विचारले असताही, परिणामी सुखावह ठरणारे सत्य बोलत नाही, तो मंत्री म्हणून इतर दृष्टींनी जरी लायक असला व जरी गोड बोलणारा असला, तरी तो (राजाचा) शत्रू समजावा.

कौर्मं सकुडोचमास्थाय प्रहारानपि मर्षयेत्।
काले काले च मतिमान् उत्तिष्ठेत् कृष्णसर्पवत्॥

बुद्धिमान जे असतात त्यांनी - प्रतिकूल काळी - शत्रूचे प्रहारसुद्धा कासवाप्रमाणे अंग संकोचून सहन करावेत, पण (योग्य) वेळ येताच मात्र कृष्णसर्पप्रमाणे (शत्रूवर) चालून जावे.

रिपुरक्तेन संसिक्ता वैरिस्त्रीनेत्रवारिणा।
न भूमिर्यस्य भूपस्य का श्लाघा तस्य जीवने॥

शत्रूच्या रक्ताने व शत्रूस्त्रियांच्या डोळ्यांतील आसवांनी ज्याची भूमी शिंपडली गेली नाही, अशा राजाच्या जीवनात प्रौढी मिरविण्यासारखी कोणती गोष्ट आहे?

असहायः समर्थोऽपि तेजस्वी किं करिष्यति।
निवर्तते ज्वलितो वन्हिः स्वयमेव प्रशाम्यति॥

एखादा जरी समर्थ व तेजस्वी असला, तरी त्याला जर कुणाचे सहाय्य नसेल, तर तो (एकटा) काय करू शकणार? हवा नसलेल्या जागी जर अग्री पेटविला, तर तो आपणहून विझून जातो.

संघातवान् यथा वेणुर्निबिडैर्वेणुभिर्वृतः।
न हि शक्यः समुच्छेत्तुः दुर्बलोऽपि तथा नृतः॥

एक वेळूही जर अनेक वेळूंनी वेढलेला असेल, तर ज्याप्रमाणे वावटळ त्याला पाडू शकत नाही, त्याचप्रमाणे दुर्बळ राजाची (सहाय्यक मित्रांमुळे) स्थिती होत असते.

**महाजनस्य संपर्कः कस्य नोन्नतिकारकः।
पद्मपत्रस्थितं तोयं धत्ते मुक्ताफलत्रियम्॥**

थोराचा सहवास कुणाला उन्नतिकारक झालेला नाही ?
कमळाच्या पानावर पडलेल्या पाण्याला मोत्यांचे रूप
प्राप्त होते.

**नराणां नापितो धूर्तः पक्षिणां चैव वायसः।
दंष्ट्रिणाऽच्य शृगालस्तु श्वेतभिक्षुस्तपस्विनाम्॥**

माणसांत न्हावी, पक्ष्यांमध्ये कावळा, हिंस्त्र पशूंत कोल्हा आणि संन्याशात
श्वेतांबरधारी भिक्षू हे धूर्त असतात.

**गुरुणां नाममात्रेऽपि गृहिते स्वामिसम्भवे।
दुष्टानां पुरतः क्षेमं तत्क्षणादेव जायते॥**

दुष्टांसमोर थोरामोठ्यांचे नुसते नाव घेतले किंवा ते आपले स्वामी असल्याचे
जरी नुसते त्यांना कळले तरी त्याच क्षणी आपल्याला सुरक्षितता प्राप्त होते.

**स्पृशन्नपि गजो हन्ति जिघन्नपि भुजगङ्गमः।
हस्मन्नपि नृपो हन्ति मानयन्नपि दुर्जनः॥**

हत्ती हा नुसत्या स्पृशने – म्हणजे बारीकशा धक्क्यानेसुद्धा ठार करतो. सर्प हा केवळ (विषारी) उच्छ्वासानेसुद्धा जीव घेतो, राजा हा हसत हसतसुद्धा प्राण घेऊ शकतो आणि दुर्जन हा वरपांगी मान देत असतानाच आतून गळा कापतो.

निर्विषेणापि सर्पेण कर्तव्या महती फटा।
विषं भवतु मा वास्तु फटाटोपो भयंकडरः ॥

एखादा सर्प जरी विषारी नसला, तरी त्याने फणा उभारावा,
त्याच्या ठिकाणी विष असो वा नसो त्यावे नुसता फणा
उभारल्यानेसुद्धा (दुसऱ्याच्या मनात) भय उत्पन्न होते.

साकारो निःस्पृहो वाग्मी नानाशास्त्रविचक्षणः।
परचित्तावगन्ता च राजो दूतः स इष्यते ॥

जो देखणा, निलोंभी वकृत्वाचा, नाना शास्त्रे जाणणारा व दुसऱ्याच्या
मनात काय आहे हे ओळखणारा असतो, असाच राजाचा दूत असावा.

न तादृग् जायते सौख्यमपि स्वर्गे शरीरिणाम्।
दारिद्र्येऽपि हि यादृक् स्यात् स्वदेशे स्वपुरे गृहे ॥

दारिद्र्यात जरी राहावे लागले तरी प्राण्यांना स्वदेशात, स्वतःच्या गावात
किंवा घरी राहण्यात जेवढे सुख वाटते, तेवढे ते प्रत्यक्ष स्वर्गातही वाटत नाही.

वापीकूपतडागानां देवालयकुञ्जन्मनाम्।
उत्सर्गात्परतः स्वाम्यमपि कर्तुं न शक्यते ॥

विहिरी, तळी, देवळे आणि वृक्ष अशांसारख्या ठिकाणी राहिल्याने त्यांच्यावर
कायमची मालकी प्रस्थापित होत नाही. जोवर एखादा अशा ठिकाणी
रहात असतो, तोवरच त्याचा त्यावर हक्क असतो.

यस्य धर्मविहीनानि दिनान्यायान्ति यान्ति च।
स लोहकारभस्त्रेव श्वसन्नपि न जीवति ॥

ज्याचे दिवस धर्म न आचरता, नुसतेच उगवतात व मावळतात, तो लोहाराच्या भात्याप्रमाणे श्वासोच्छ्वास चालू असूनही (प्रत्यक्षात) जिवंत नसतो.

बलोपपन्नोऽपि हि बुद्धिमान्नः
परं नयेन्न स्वयंमेव वैरिताम्।
भिषङ्गमास्तीति विचिन्त्य भक्षयेत्
अकारणात् को हि विचक्षणो विषम्॥

कितीही सामर्थ्यसंपन्न जरी असला, तरी बुद्धिमंताने कारण नसता दुसऱ्याचे शत्रुत्व ओढवून घेऊ नये. आपल्याला बरे करायला (जवळपास) आपला वैद्य आहे, असा विचार करून कुणा सूजाने विषप्राशन करणे योग्य ठेल का?

अभिनवसेवकविनयैः प्रायुणकोक्तैर्विलासिनीरुदितैः।
धूर्तजनवचननिकरैरिह कश्चिदवर्चितो नास्ति॥

नवीन नोकराचा नम्रपणा, पाहुण्याचे गोड बोलणे, विलासिनीचे लटके रडणे आणि धूर्ताचे अघळपघळ बोलणे, यांनी न फसणारा या जगात तरी कुणीच नाही.

अनारम्भो हि कार्याणां प्रथमं बुद्धिक्षणम्।
प्रारभ्यस्यान्तगमनं द्वितीयं बुद्धिलक्षणम्॥

एखाद्या कामाला ते आवाक्याबाहेरचे वाटल्यास प्रारंभ न करणे हे बुद्धीचे पहिले लक्षण आहे, पण एकदा का एखाद्या कामात हात घातला, की ते तडीस नेणे हे बुद्धीचे दुसरे लक्षण आहे.

हीनः शत्रुर्निहन्तव्यो यावन्न बलवान् भवेत्।
प्राप्तस्वपौरुषबलः पश्चाद्वति दुर्जयः॥

शत्रू मामुली जरी असला, तरी तो बलवान् होण्यापूर्वीच त्याला ठार मारावे,
नाहीतर - कुणाची मदत मिळाल्यास - तो पुढे जिंकण्यास कठिण होतो.

पतिव्रता पतिप्राणा पत्युः प्रियहिते रता।
यस्य स्यादीदृशी भार्या धन्यः स पुरुषो भुवि॥

पतिव्रता ही जणू तिच्या पतीचा प्राण असून, ती पतीला प्रिय व हितकारक
अशा गोष्टी करण्यातच दंग असते, अशी महती ज्याला लाभली, तो पुरुष
या भूलोकी धन्य होय.

न गृहं गृहमित्याहुर्गृहिणी गृहमुच्यते।
गृहं हि गृहिणीहीनमरण्यसदृशं मतम्॥

नुसते घर हे घर नसून, गृहिणी हेच खरे घर मानले जाते. गृहिणीशिवाय जे
घर, ते अरण्यच समजावे.

न सा स्त्रीत्यभिमन्तव्या यस्यां भर्ता न तुष्यति।
तुष्टे भर्तरि नारीणां तुष्टाः स्युः सर्वदेवताः।

जिच्यावर तिचा पती संतुष्ट नसतो, तिला स्त्री म्हणू नये. ज्या स्त्रियांवर
त्यांचे पती संतुष्ट असतात, त्यांच्यावर सर्व देवता संतुष्ट होतात.

मितं ददाति हि पिता मितं भ्राता मितं सुतः।
अमितस्य हि दातारं भर्तारं का न पूज्ययेत्॥

पिता जे देतो त्याला मर्यादा असते, त्याचप्रमाणे भाऊ किंवा मुलगा हेही
मर्यादितच देतात. मग अमर्याद देणाऱ्या पतीला पूजनीय का मानू नये?

यः सायमतिथिं प्राप्तं यथाशक्ति न पूजयेत्।
तस्यासौ दुष्कृतं दत्त्वा सुकृतं चापकर्षति॥

अतिथी आता असता जो त्याचा यथाशक्ति सन्मान करीत नाही, त्याला तो अतिथी आपले पाप देऊन व त्याचे पुण्य घेऊन जात असतो.

अपूज्या यत्र पूज्यन्ते पूज्यानां तु विमानना।

त्रीणि तत्र प्रवर्तन्ते दुर्भिक्षं मरणं भयम्॥

जिथे नादानांना मान दिला जातो आणि पूजनीय अपमानिले जातात तिथे दारिद्र्य, मृत्यु व भय या तीन गोष्टी वास करतात.

कुलं च शीलं च सनाथता च विद्या वित्तं च वपुवर्यश्च।

एतान् गुणान् सप्त विचिन्त्य देया कन्या बुधैः शेषमचिन्तनीयम्॥

कुल, शील, वडीलधान्यांचा आधार, विद्या, धन, निकोप शरीरयष्टी व वय, या सात गोष्टी विचारात घेऊन सूजांनी मुलगी द्यावी, बाकी गोष्टी विचारात घेतल्या नाहीत तरी चालेल.

न दीर्घदर्शिनो यस्य मंत्रिणः स्युर्महीपतेः।

क्रमायाता ध्रुवं तस्य न चिरात् स्यात् परिक्षयः॥

ज्या राजाचे मंत्री दूरदर्शी नसतात, त्याचा नाश क्रमाक्रमाने पण लवकरच होतो, हे ठरलेले असते.

प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः

प्रारभ्य विघ्नविहता विरमन्ति मध्याः।

विघ्नैः सहस्रगुणितैरपि हन्यमानाः

प्रारब्धमुत्तमगुणा न परित्यजन्ति॥

जे क्षुद्र असतात, ते विघ्ने आडवी येतील या भयाने कामालाच सुरुवात करीत नाहीत. मध्यम दर्जाचे लोक, विघ्ने आल्यावर हतबल होऊन, घेतलेले काम अर्धवट सोडून देतात. तर जे उत्तम दर्जाचे असतात, त्यांना जरी हजारो संकटांनी बेजार केले, तरी ते हाती घेतलेले काम (मधेच) सोडून देत नाहीत.

अपूजितोऽतिथिर्यस्य गृहाद्याति विनिःश्वसन्।
गच्छन्ति विमुखास्तस्य पितृभिःसह देवताः॥

ज्याच्याकडे आलेला अतिथी स्वागत न झाल्याने, दुःखाचे निःश्वास सोडत निघून जातो, तेव्हा त्याच्या बरोबर त्या यजमान गृहस्थाचे पितर व देवही खिन्न होऊन निघून जातात.

एकं प्रसूयते माता द्वितीयं वाक् प्रसूयते।
वाग्जातमधिकं प्रोचुः सोदर्यादपि बान्धवात्॥

एक भाऊ हा एकाच मातेच्या उदरी जन्म घेतल्याने निर्माण होतो, तर दुसरा भाऊ हा गोड संभाषणातून उत्पन्न होतो. पण एका आईच्या पोटी जन्म घेतल्यामुळे निर्माण झालेल्या भावापेक्षा मधुर संभाषणातून उत्पन्न होणारा भाऊ हा अधिक श्रेष्ठ असल्याचे सूत्र मानतात.

शत्रुमुन्मूलयेत्प्राज्ञस्तीक्ष्णं तीक्ष्णेन शत्रुणा।
व्यथाकरं सुखार्थाय कण्टकेनैव कण्टकम्॥

ज्याप्रमाणे खुपत राहणारा एक काटा आपण दुसऱ्या काट्याने काढतो, त्याचप्रमाणे सुखाच्या प्राप्तीसाठी, एका प्रबळ शत्रूचा निःपात, दुसऱ्या प्रबळ शत्रूच्या सहाय्याने करावा.

सर्वनाशे च संजाते प्राणानामपि संशये।
अपि शत्रूं प्रणम्यपि रक्षेत् प्राणान्धनानि च॥

सर्वनाश होण्याचा प्रसंग आला असता, तसेच प्राणांवर बेतले असता, शत्रूलासुद्धा नमस्कार करून प्राण व धन यांचे रक्षण करावे.

योऽ मित्रं कुरुते मित्रं वीर्याभ्यधिकमात्मनः।
स करोति न सन्देहः स्वयं हि विषभक्षणम्॥

जो आपल्यापेक्षा अधिक सामर्थ्यसंपन्न अशा शत्रशौ मैत्री करतो, तो जणू स्वतःच विषभक्षण करीत असतो, यात संशय नाही.

यथा हि मलिनैर्वस्त्रैर्यतत्रोपविश्यते।
एवं चलितवृत्तस्तु वृत्तिशेषं न रक्षति॥

एखाद्याची वस्त्रे मलीन झाली की, ज्याप्रमाणे तो वाटेल तिथे बसतो, त्याचप्रमाणे एकदा का एखादी व्यक्ती सदाचाराच्या मार्गातून ढळली की, ती उरलीसुरली नीतीही सांभाळीनाशी होते.

बुभुक्षितः किं न करोति पापम्।
क्षीणा नरा निष्करुणा भवन्ति॥

भुकेले लोक कोणते पाप करायचे बाकी ठेवतात? भुकेने क्षीण झालेले निर्दय बनतात.

यासां नाम्नापि कामः स्यात्सगडमं दर्शनं विना।
तासां दृक्सगडमं प्राप्य यन्न द्रवति कौतुकम्॥

ज्यांच्याशी मीलन किंवा ज्यांचे दर्शन नव्हेच तर ज्यांचे नुसते नाव घेतल्यानेही काम जागृत होतो, त्यांच्याशी दृष्टभेट झाली असतानाही जो हेलावून जात नाही, त्याचे कौतुक करावे तितके थोडेच आहे.

स्त्रीविप्रतिलिङ्गिबालेषु प्रहर्तव्यं न कर्हिचित्।
प्राणत्यागेऽपि संजाते विश्वस्तेषु विशेषतः॥

आपल्यावर प्राण गमविष्णुचा जरी प्रसंग आला तरी स्त्री, ब्राह्मण, संन्यासी, बालक व विशेषकरून ज्यांनी आपल्यावर विश्वास टाकला आहे, अशांना कधीही मारू नये.

एकेनापि सुधीरेण सोत्साहेन रणं प्रति।
सोत्साहं जायते सैन्यं भग्ने भग्नमवाप्नुयात्॥

रणभूमीवर एखादा धैर्यशाली वीर जरी उत्साहाने लढायला उभा राहिला, तरी सर्व सैन्यात स्फुरण उत्पन्न होते. पण त्याएवजी एखादा जरी पळ काढू लागला, तरी सर्वांचीच पळापळ सुरु होते.

शूरोऽसि कृतविद्योऽसि दर्शनीयोऽसि पुत्रका।
यास्मिन्कुले त्वमुत्पन्नो गजस्तत्र न हन्यते॥

बाळा, तू शूर आहेस, विद्याभ्यास पूर्ण केलेला आहेस आणि दिसायलाही चांगला आहे. पण ज्या कुळात तू जन्मलास त्या कुळात कुणाकडूनही हत्तीचा वध केला जात नाही.

आत्मनो मुखदोषेण बध्यन्ते शुकसारिकाः।
बकास्तत्र न बध्यन्ते मौनं सर्वार्थसाधनम्॥

(सर्वांसमक्ष मधुर बोलण्याच्या) आपल्या मुखदोषामुळे पोपट व मैना बंधनात (पिंजन्यात) पडतात, पण तेच बगळे मात्र (तसे न केल्यामुळे) पकडले जात नाहीत. म्हणून न बोलणे हेच कुठलेही काम साधण्याचे मुख्य साधन आहे.

माता यस्य गृहे नास्ति भार्या च प्रियवादिनी।
अरण्यं तेन गन्तव्यं यथारण्यं तथा गृहम्।

ज्याच्या घरात आई व गोड बोलणारी पत्नी नसते, त्याने (बेशक) अरण्यात जावे, कारण त्याच्या दृष्टीने अरण्य व घर ही सारखीच असतात.

या भार्या दुष्टचरिता सततं कलहप्रिया।
भार्यास्त्वपेण सा ज्ञेया विद्यर्थैर्दर्शणा जरा॥

जी बायको वाईट वागणुकीची असून नेहमी भांडण करण्यातच गोडी मानणारी असते, ती (बायको नसून) बायकोच्या रूपाने अवतरलेली पण वृद्धपण आणणारी एक ब्यादच असते.

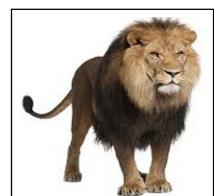
उत्तमं प्रणिपातेन शूरं भेदेन योजयेत्।
नीचमल्पप्रदादेन समशक्तिं पराक्रमैः॥

जो श्रेष्ठ असेल, त्याच्यापुढे हात जोडून, जो पराक्रमी असेल त्याच्या बाबतीत भेदनीतीचा अवलंब करून, नीच असेल त्याला थोडीफार लाच देऊन, तर तोडोस तोड असलेल्यांना पराक्रम दाखवून आपले काम साधावे.

वनेऽपि सिंहा मृगमांसभक्षा बुभुक्षिता नैव तृणं चरन्ति।
एवं कुलीना व्यसनाभिभूता न नीतिमार्गं परिलङ्घयन्ति॥

पशूंचे मांस भक्षण करून त्यावर जगणारे वनातले सिंह हे जरी भुकेने व्याकूळ झाले, तरी ते गवत खात नाहीत. तसेच जे कुलवान असतात, ते जरी संकटात सापडले, तरी नीतीचा मार्ग सोडून वागत नाहीत.

अकृत्य पौरुषं या श्रीः किं तयापि सुभोग्यया।
जरदगवोऽपि समश्राति दैवादुपगतं तृणम्॥

पराक्रम न करता जे वैभव प्राप्त होते, त्याचा उपभोग घेण्यात कसली गोडी आली आहे? तसा म्हातारा बैलसुद्धा नशिबाने पुढ्यात येणारे गवत खाऊन दिवस ढकलतोच.

शीलं शौचं क्षान्तिर्दक्षिण्यं मधुरता कुले जन्म।
न विराजन्ति हि सर्वे वित्तविहीनस्य पुरुषस्य॥

शील, शुद्धता, क्षमा, नम्रता, स्वभावातील गोडवा, कुलीनता या सर्व गोष्टी धन नसलेल्या पुरुषापाशी असल्या, तरी त्या कुणाच्या डोळ्यांत भरत नाहीत.

कुपुत्रोऽपि भवेत् पुंसां हृदयानन्दकारकः।
दुर्विनीतः कुरुपोऽपि मूर्खोऽपि व्यसनी खलः॥

आपला मुलगा वाईट असो, कुरुप असो, मूर्ख असो वा व्यसनी किंवा दुष्ट असो, लोकांना तो आनंददायीच वटतो.

वरं वनं व्याघ्रगजादिसेवितं जलेन हीनं
बहुकण्टकावृतम्।
तृणानि शय्या परिधानवल्कलं न बन्धुमध्ये
धनहीनजीवितम्॥

वाघ व हत्ती यांचा बुजबुजाट असलेले, जलहीन व काट्याकुट्यांनी भरलेले असे अरण्य पत्करले व तिथे वल्कले नेसून गवताच्या बिछान्यावर पहुळलेले परवडले, पण दरिद्री अवस्थेत नातेवाईकांमध्ये राहणे नको.

अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम्।
उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम्॥

हा माझा, तो परका, अशी वृत्ती संकुचित मनाच्या माणसांची असते. परंतु, थोर मनोवृत्तीची माणसे हे जगच आपले कुटुंब असल्याचे मानतात.

उत्सवे व्यसने चैव दुर्भिक्षे शत्रुसंकटे।
राजद्वारे शमशाने च यस्तिष्ठति स बान्धवः॥

उत्सवप्रसंगी, संकटात, दुष्काळात, शत्रूपासून धोका उत्पन्न झाला असता, राजाच्या दरबारात; एवढेच नव्हे, तर स्मशानातसुद्धा जो आपल्यामागे उभा राहतो, तोच खरा आप.

सर्वनाशे समुत्पन्ने अर्धे त्यजति पण्डितः।
अर्धेन कुरुते कार्यं सर्वनाशो हि दुःसहः॥

सर्वनाश होण्याचा प्रसंग आला असता, सूज अध्यावर पाणी सोडतो. कारण उरलेल्या अध्याने काहीतरी कार्यभाग साधता येतो. पण सर्वस्वाचा नाश असद्य होतो.

अति विस्तारविस्तीर्ण न तद्वेत् चिरायुषम्।
ज्याचा वेगाने विस्तार होतो ते लवकर नाश पावते.

न यत्रास्ति गतिर्वायो रश्मीनां च विवस्वतः।
तत्रापि प्रविशत्याशु बुद्धिबुद्धिमतां सदा॥

जिथे वायु, सूर्य किंवा सूर्यकिरणे यांचाही प्रवेश होऊ शकत नाही, अशा ठिकाणी बुद्धिमंतांची बुद्धी केव्हाही झाटकन् प्रवेश करू शकते.

कासयुक्तस्त्यजेत् चौर्यं निद्रालुश्वैव चौरिकाम्।
जिव्हालौल्यं रुजाक्रान्तो जीवितं योऽत्र वाज्ञति॥

या जगात सुरळीतपणे जगण्याची इच्छा असेल, तर खोकला झालेल्याने व जो झोपाळू आहे त्याने चोरी करण्याच्या फंदात पडू नये व रोगग्रस्ताने जिभेचे चोचले पुरवू नयेत.

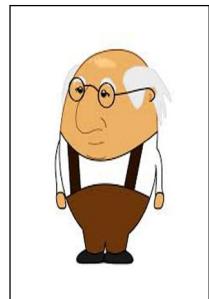

शंभराचा स्वामी असलेला हजारांची इच्छा धरतो. हजार असलेला लाखांची अभिलाषा बाळगतो. लक्षाधीशाला राज्य हवेसे वाटते आणि राजपदी असलेला (मरणोत्तर) स्वर्गाची इच्छा धरतो.

**जीर्यन्ते जीर्यतः केशा दन्ता जीर्यन्ति जीर्यतः।
जीर्यतश्कृषी श्रोत्रे तृष्णैका तरुणायते॥**

वृद्धत्वाने केस जीर्ण होतात, वृद्धत्वाने दातही कमकुवत होतात आणि डोळे व कानही क्षीण होतात. पण तृष्ण मात्र तरुण होत राहते.

**कृते प्रतिकृतिं कुर्यात् हिंसिते प्रतिहिंसितम्।
न तत्र दोषं पश्यामि दुष्टे दुष्टं समाचरेत्॥**

एखाद्या कृतीला तशाच प्रतिकृतीने, हिंसेला प्रतिहिंसेने आणि दुष्टपणाला दुष्टपणाने उत्तर द्यावे, यात मला काहीच वावगे दिसत नाही. दुष्टांशी दुष्टपणानेच वागावे.

नविकेत ई-बुक्स सूची २०१४

यशस्वी
वाटचाल

✖ यशस्वी होणारच	कि. ७०	✖ राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज	कि. ३०
✖ जल जागरण	कि. ८०	✖ कणिक नीती	कि. ३०
✖ परिचय गणितज्ञांचा	कि. ८०	✖ फुटबॉल	कि. ३०
✖ खगोलशास्त्र परिचय	कि. १००	✖ पालकांशी हितगुज	कि. ५०
✖ स्मरण जगप्रसिद्ध वैज्ञानिकांचे	कि. १६०	✖ नेताजी पालकर	कि. १३०
✖ घर	कि. १५०	✖ कैवल्योपनिषद्	कि. ३०
✖ प्रकाशाची पावळं	कि. २००	✖ जाबालोपनिषद्	कि. १५
✖ भारतीय चित्रपट विधाता दादासाहेब फाळके	कि. ३०	✖ गाडगेबाबांच्या सहवासात	कि. ५०
✖ लिंजतची यशोगाथा	कि. ३०	✖ आत्मोपनिषद्	कि. १०
✖ असामान्य उद्योजिका किरण मुद्दुपदार शॉ	कि. ३०	✖ अमृतबिंदूपनिषद्	कि. १५
✖ झी मिडिया सप्राट सुभाषचंद्र गोयल	कि. ३०	✖ आरुणेयोपनिषद्	कि. १०
✖ धोरणी उद्योजक वालचंद हिराचंद	कि. ३०	✖ तेजबिन्दुपनिषद्	कि. १०
✖ औद्योगिक शिल्पकार घनश्यामदासजी बिर्ला	कि. ३०	✖ नादविन्दुपनिषद्	कि. १६
✖ भारतीची अवकाश झेप	कि. १४०	✖ गायत्री उपनिषद्	कि. १५
✖ भारताची गाण्य प्रतिके	कि. ६०	✖ सर्वोपनिषद्	कि. १०
✖ आपली संस्कृती	कि. १००	✖ अमेरिका इंग्रज संघर्ष	कि. १५०
✖ शब्ददिठी शब्दमिठी	कि. २००	✖ महिमा शोधाचा	कि. १५०
✖ शब्दांच्या गाठीभेटी	कि. १००	✖ बैंकिंग बोधकथा	कि. ५०
✖ ठेवणीतते संचित	कि. ४३५	✖ डॉ. जगदीशचंद्र बोस	कि. २५
✖ शिंडीचे श्री सार्वाबा	कि. १००		हिंदी
✖ श्री नवनाथ कथासार	कि. १३०	✖ अक्षय ऊर्जा	कि. ७०
✖ साप्रात्य फेसबुकचे	कि. २५०	✖ विश्वविष्णव महिला वैज्ञानिक	कि. ६०
✖ अमर पुरुष महाराणा प्रताप	कि. २०	✖ विश्व के महान वैज्ञानिक	कि. १६०
✖ राष्ट्रेते नंद्रे योदी	कि. १००	✖ हिंदुत्व	कि. १००
✖ अपाराजित दारासिंग	कि. ४०	✖ भगवान श्री गायत्रंद्र के जीवनसूत्र	कि. ३०
✖ सुवोध संघ	कि. ५०	✖ भारतीय मुस्लिम गाण्य पापेक्ष्य	कि. २००
✖ हिंदु मंदिरे	कि. ५०	✖ भगवान श्रीकृष्ण के जीवनसूत्र	कि. ३०
✖ आदी शंकराचार्य वचनामृत	कि. ४०	✖ श्रीगुरुनानकजी के जीवनसूत्र	कि. ३०
✖ एकादशीचा उपवास	कि. ४०	✖ आदी शंकराचार्य के जीवनसूत्र	कि. ४०
✖ हांकी जादुआर मेजर ध्यानचंद	कि. ३०	✖ शुक्र नीति	कि. ५०
✖ खो-खो	कि. ३०	✖ द्युकी पतलें	कि. ५०
✖ श्रीकृष्णाची जीवनसूत्रे	कि. ४०	✖ श्रीरामकृष्णदेव के जीवनसूत्र	कि. ३०
✖ सूर्यनमस्कार	कि. ३०		इंग्रजी
✖ स्वास्थ्य सूक्ते	कि. २००	✖ दि इंडियन चर्च	कि. १५०
✖ सर्वांगासाठी योगासने	कि. ३५	✖ वैदिक मंथेमाटिक्स्	कि. २५०
✖ संक्षिप्त स्वास्थ्य सूक्ते	कि. ५०	✖ श्रीराम वचनामृत	कि. ३०
✖ मंगलमूर्ती श्री गणेश	कि. १२५	✖ दि वेदाज वचनामृत	कि. २५
✖ औद्योगिक भीष्म पितामह जमशेदजी टाटा	कि. ४०	✖ भगवान महावीर अमृतवचन	कि. २५

याशिवाय सर्व २०० मुद्रित पुस्तकेही ई-बुक स्वरूपात उपलब्ध आहेतच.

आता नविकेत प्रकाशने, नविकेत ई-बुक्स खरेदी करण आणखी सोप आहे कृपया या साईट्स वर भेट देऊन पुस्तके खरेदी करू शकता.

नचिकेत प्रकाशनाची ग्रंथसूची २०१४

यशस्वी
विशेषकी वाटचाल

तुम्ही कुठेही असा, आम्ही दूर नाही !

❖ ३६५ खेळ	किं. १२०	❖ उभयचर प्राणी	किं. २५
❖ हांकी जादूगार मेजर ध्यानचंद	किं. ५०	❖ सापांदि सरपटणारे प्राणी	किं. ४०
❖ पालकांशी हितगुज	किं. ५०	❖ आकाश सग्राट पक्षी	किं. ७०
❖ श्री चैतन्य महाप्रभू	किं. ३०	❖ सस्तन प्राणी	किं. ७०
❖ आपली संस्कृती	किं. १००	❖ प्राण्याचे समायोजन	किं. ९०
❖ श्रीकृष्णाची जीवनसूत्रे	किं. ४०	❖ मराठी ज्ञानपीठ विजेते	किं. ४०
❖ भारताची अवकाश झेप	किं. १२०	❖ भारतीय परमवीर	किं. १५०
❖ बँकिंग बोधकथा	किं. ५०	❖ भारतीय ऑलिम्पिक वीर	किं. १००
❖ यशस्वी होणारच	किं. ७०	❖ श्री क्षेत्र पंढरपूर दर्शन	किं. ४०
❖ बिरबलाचे व्यवस्थापन	किं. १२५	❖ धोक्यांपासून मुलांना वाचवा !	किं. १००
❖ पंथ प्रदर्शक संत	किं. ७०	❖ वायुकन्या : पी.टी. उषा	किं. ६०
❖ नागपूर दर्शन	किं. ६०	❖ जनुकांची किमया	किं. २००
❖ भारताची राष्ट्रीय प्रतीके	किं. ५०	❖ नेटक्या बोधकथा	किं. १२०
❖ स्वास्थ्य सूक्ते संक्षिप्त	किं. ५०	❖ तंबाखूपासून सुटका	किं. १००
❖ कणिक नीति	किं. ३०	❖ महिला संत	किं. १००
❖ देवर्षी नारद	किं. ८०	❖ पुराण-परिचय	किं. ५०
❖ स्वयंपंक घरातील औषधोपचार	किं. ५०	❖ विमा दावा कसा जिंकाल ?	किं. ३००
❖ विश्वव्यापी हिंदू संस्कृती	किं. २२०	❖ नक्षलवादाचे आव्हान	किं. ४००
❖ श्री क्षेत्र मार्कण्डादेव	किं. ५०	❖ संगीत साधना	किं. ४००
❖ श्री क्षेत्र कन्याकुमारी दर्शन	किं. ६०	❖ मातंग समाज विकासाच्या दिशेने	किं. ४००
❖ इसापनीति चातुर्य सूत्रे	किं. ५०	❖ इस्लामी जगाची चित्रे	किं. २२०
❖ हितोपदेश चातुर्य सूत्रे	किं. ५०	❖ चिरविजयी भारतीय स्थलसेना	किं. २००
❖ खाजगी महाविद्यालय व्यवस्थापन	किं. २५०	❖ पानबुडीचे विलक्षण जग	किं. १२५
❖ यशसाठी कल्पकता	किं. १५०	❖ नोबेल जगजेते	किं. ३३०
❖ आदि शंकराचार्य	किं. ९०	❖ जागतिक गणिती	किं. २५०
❖ स्वामी विवेकानंदाची जीवन सूत्रे	किं. ३०	❖ सभ्य कसे व्हावे ?	किं. १२५
❖ परीक्षेला जाता जाता	किं. ६०	❖ पक्ष्यांचे अदभुत विश्व	किं. १४०
❖ भारतातील सहकार चळवळ	किं. १२०	❖ प्रदूषणातून पर्यावरणाकडे	किं. १६०
❖ आय.ए.एस. अधिकाऱ्याचे प्र. आत्मवृत्त	किं. ३००	❖ अलौकिक मुद्रा विज्ञान	किं. २००
❖ इंदिरा ते ममता	किं. २५०	❖ समृद्धीसाठी इस्त्रायली तंत्रज्ञाने	किं. १००
❖ आव्हान चिंती डॅग्ननचे	किं. २००	❖ जग जाहिरातीचे	किं. १७५
❖ भारतीय संख्याशास्त्रज्ञ	किं. १५०	❖ हिंदू परिवार म्हणून आम्ही जगतो का ?	किं. ८०
❖ आधुनिक संताची मार्दियाळी	किं. १२०	❖ जागतिक रसायनशास्त्रज्ञ	किं. १८०
❖ विघ्नहर्ता श्री गणेश माहात्म्य	किं. ९०	❖ आधुनिक भारतीय गणिती	किं. १४०
❖ श्रीक्षेत्र शेगाव दर्शन	किं. ५०	❖ पर्जन्यचक्र	किं. १७०
❖ श्रीक्षेत्र पैठण दर्शन	किं. ५०	❖ अणु-रेणूतील सृष्टी	किं. ६०
❖ सूर्य नमस्कार	किं. ३०	❖ शोध मंगळाचा	किं. १००
❖ जलसप्राट मासे	किं. ५०	❖ यमदूली सुगामी	किं. ६५

नचिकेत प्रकाशनाची ग्रंथसूची २०१४

यशस्वी
विजेताकी वाटचाल

- ✳ सजीवांचे जीवनकलह
- ✳ विनाशाच्या वाटेवरचे प्राणी
- ✳ जागतिक तापमान वाढ
- ✳ निसर्गातील विज्ञान
- ✳ तुकाराम महाराजांची जीवनसूत्रे
- ✳ महर्षी भगु
- ✳ भावना ऋषी
- ✳ मृत्युजय मार्कडेय ऋषी
- ✳ वनस्पतीचे अद्भुत विश्व
- ✳ महर्षी अभियंता : मो. विश्वेश्वरैच्या
- ✳ कीटकांची नवलाई
- ✳ श्री गुरुग्रंथसाहेब परिचय
- ✳ अज्ञात अतराळाचा वेद्ध!
- ✳ यंत्रांपागील विज्ञान
- ✳ भारतीय शिल्पाच्ये
- ✳ वैज्ञानिक शिल्पकार : डॉ. होमी भाभा
- ✳ महिला वैज्ञानिक
- ✳ भर्तृहरिकृत वैराग्यशतक
- ✳ लग्नाची पूर्वतयारी
- ✳ सार्वजनिक ग्रंथालय मार्गदर्शक
- ✳ ग्राहक चेतना
- ✳ मराठी ग्रंथसंपदा
- ✳ मनतरंग
- ✳ समिधा
- ✳ नक्षत्रभूमी
- ✳ भजनानंद
- ✳ बा कायद्या
- ✳ मनातील अक्षरमोती
- ✳ औंजलीतील मोती
- ✳ सगे सोयेरे
- ✳ जानेवारी तीस नंतर
- ✳ किसान नियोजक
- ✳ व्यक्त मी अव्यक्त मी

किं. १००	✳ योगिनी	किं. ८०
किं. ११०	✳ युगाद्व तिथी दैनंदिनी ५११४	किं. २०
किं. ८०	✳ काव्यप्रभा (आ. सं.)	किं. १०
किं. १००	✳ चिंतन मंथन (आ. सं.)	किं. ७५
किं. ७५		
किं. ६०		
किं. ३०	✳ धन्य ही गोंदवले नगरी (चौ. आ.)	किं. ९०
किं. १२०	✳ श्री गुरुचरित्र जसे आहे तसे (दु.आ.)	किं. ४००
किं. १००	✳ गमजमभूमीमुती : एक अभूतर्षी अद्वेलन (दु.आ.)	किं. १५०
किं. ८५	✳ आपत्ती व्यवस्थापन (दु.आ.)	किं. १८०
किं. ११५	✳ भारतीय गणिती (दु.आ.)	किं. १८०
किं. ४०	✳ गो माहात्म्य सांगणारी गोसूक्ते (दु.आ.)	किं. ६०
किं. १२५	✳ भारतीय वैज्ञानिक (दु.आ.)	किं. १३०
किं. १२५	✳ नक्षत्र मैत्री (दु.आ.)	किं. ८०
किं. १००	✳ प्रयोगातून वैज्ञानिकडे (दु.आ.)	किं. ६०
किं. १००	✳ आपली सूर्यमाला (दु.आ.)	किं. ११०
किं. १४०	✳ निसार्गाची नवलाई (दु.आ.)	किं. १२०
किं. ५५	✳ शकून संकेत (दु.आ.)	किं. ६०
किं. ३०	✳ अंगलक्षण संकेत (दु.आ.)	किं. ६०
किं. २००	✳ स्वप्न संकेत (दु.आ.)	किं. ६०
किं. २००	✳ यशस्वी नेतृत्वासाठी प्र.व्यक्तिमत्त्व (दु.आ.)	किं. ५०
किं. २००	✳ चाणक्यसूत्रे (३ री आ.)	किं. ६०
किं. १००	✳ यशस्वी व्यवस्थापनासाठी समर्थ सूत्रे (दु.आ.)	किं. ७०
किं. ५०	✳ विदुनीती (दु.आ.)	किं. ६०
किं. ३५	✳ शुक्रनीती (दु.आ.)	किं. ३०
किं. २००	✳ गौरवशाली भारतीय कालगणना (दु.आ.)	किं. ५०
किं. ८०	✳ जागतिक खगोलशास्त्रज्ञ (दु.आ.)	किं. १५०
किं. १००	✳ धान्यांची कुळकथा (दु.आ.)	किं. ७५
किं. १३०	✳ महामानव छ.शिवाजी महाराज (दु.आ.)	किं. १००
किं. २००	✳ १९७१ ची रोमांचक युद्धाशय (दु.आ.)	किं. १३०
किं. १७५	✳ देवस्वरूपा कामधेमु : वैज्ञानिक महत्त्व (दु.आ.)	किं. १६०
किं. १००	✳ पंचग्रव्य औषधोपचार (दु.आ.)	किं. १००
किं. १००	✳ यशस्वी दुकानदारी (दु.आ.)	किं. १६०

बहुआवृत्ती प्रकाशन

विविध संच

उपलब्ध

अनेक विषय

मराठीत प्रथमच!

नचिकेत प्रकाशन

नावीन्यपूर्ण व वैविध्यपूर्ण पुस्तकांची दर्जेदार परंपरा!

२४, योगक्षेम ले-आऊट, स्वेह नगर, वर्धा रोड, नागपूर -४४० ०१५, महाराष्ट्र

टेलीफँक्स : ०७१२-२२९४३६२ प्र. ८४४९९३००४, ९२२५२११३०, ७३८५६२६९०७

Email : nachiketprakashan@gmail.com Visit : nachiketprakashan.com

Join or follow us at : Nachiket Prakashan

कॉम्प्युटर/मोबाईलसाठी ई-आवृत्ती उपलब्ध.

इंटरनेटसह सर्वत्र

उपलब्ध

ऑनलाईन खरेदीसाठी nachiketprakashan.com

कार्यालय वेळ : १० ते ६ रविवार बंद